מבנים אלגבריים*

תרגיל בית 7†

תזכורות ומושגים

- הומומורפיזם של חבורות f הוא פונקציה בין חבורות $f\colon G\to H$ המקיימת, לכל $g_1,g_2\in G$, את השויון $f(g_1)f(g_2)=f(g_1g_2)$. אם f חח"ע אז הוא נקרא מונומורפיזם. אם f על אז הוא נקרא אפימורפיזם. אם f חח"ע ועל אז הוא נקרא איזומורפיזם.
- יהיו G,H חבורות. אם קיים איזומורפיזם $f\colon G\to H$ אז אומרים ששתי החבורות איזומורפיות זו לזו, ומסמנים $G\cong H$.
- יהי $f\colon G\to H$ הומומורפיזם. נסמן $\ker f=\{g\in G\colon f(g)=e_H\}$. זהו הגרעין של ההעתקה f.
- יהי $f\colon G\to H$ הומומורפיזם. נסמן $\mathrm{Im} f=\{h\in H\colon \exists g\in G, f(g)=h\}$. זו התמונה של ההעתקה f.
- מתקיים $\ker f\lhd G$ וכן $\mathrm{Im} f\le H$. $\ker f=\{e_G\}$ אם ורק אם f מונומורפיזם.
- נניח f הומומורפיזם מחבורה G, ונניח S היא קבוצה יוצרת של חבורה G. אם נתונים ערכי f על איברי S, אז ניתן לקבוע באופן יחיד את f. מנגד, אם נתונים ערכי העתקה g על איברי S, לא בטוח שניתן להשלים את ערכי g להומומורפיזם.
- משפט האיזומורפיזם הראשון: יהי $f\colon G\to H$ אפימורפיזם. אזי ההעתקה המושרה $\tilde{f}\colon {}^{G}\!/\!{}_{\ker f}\to H$ היא איזומורפיזם. לשון אחר: יהי $f\colon G\to H$ הומומורפיזם. אזי ההעתקה המושרה $\tilde{f}\colon {}^{G}\!/\!{}_{\ker f}\to \mathrm{Im} f$ היא איזומורפיזם.

שאלה 1 תהיינה G,H חבורות.

1. נגדיר העתקה $f\colon G\to G\times H$ על ידי $g\overset{f}{\mapsto}(g,e_H)$. הראו כי f הומומורפיזם של חבורות, חשבו את הגרעין $\ker f$ ואת התמונה $\mathrm{Im} f$. האם זהו מונומורפיזם, אפימורפיזם או איזומורפיזם?

---

*נא לרשום על התרגיל את שם התלמיד, מספר זיהוי ומספר קבוצה.

†יש להגיש בשיעור התרגיל בפרשת בא:

קבוצה 03 – הגשה בשיעור ביום שני, כ"ז בטבת (30 דצמ').

שאר הקבוצות – הגשה בשיעור ביום חמישי, א' בשבט (2 ינו').

2. נגדיר העתקה $f\colon G\times H\to G$ על ידי $(g,h)\overset{f}{\mapsto} g$. הראו כי f הומומורפיזם של חבורות, חשבו את הגרעין $\ker f$ ואת התמונה $\mathrm{Im}f$. האם זהו מונומורפיזם, אפימורפיזם או איזומורפיזם?

פתרון

1. ברור כי f מוגדרת היטב. יהיו $g_1,g_2\in G$. אזי מתקיים

$$f\left(g_1\right)\cdot f\left(g_2\right)=\left(g_1,e_H\right)\cdot\left(g_2,e_H\right)=\left(g_1g_2,e_H\right)=f\left(g_1g_2\right)$$

הגרעין הוא

$$\begin{aligned}\ker f &= \{g\in G\colon f\left(g\right)=\left(e_G,e_H\right)\}=\{g\in G\colon \left(g,e_H\right)=\left(e_G,e_H\right)\}\\ &= \{g\in G\colon g=e_G\}=\{e_G\}\end{aligned}$$

ולפיכך זהו מונומורפיזם. התמונה היא באופן ברור $G\times\{e_H\}$.

2. ברור כי f מוגדרת היטב. יהיו $\left(g_1,h_1\right),\left(g_2,h_2\right)\in G\times H$. אזי מתקיים

$$f\left(g_1,h_1\right)\cdot f\left(g_2,h_2\right)=g_1\cdot g_2=f\left(g_1g_2,h_1h_2\right)=f\left(\left(g_1,h_1\right)\left(g_2,h_2\right)\right)$$

הגרעין הוא

$$\begin{aligned}\ker f &= \{\left(g,h\right)\in G\times H\colon f\left(g,h\right)=e_G\}=\{\left(g,h\right)\in G\times H\colon g=e_G\}\\ &= \{e_G\}\times H\end{aligned}$$

התמונה היא באופן ברור G, כך שזהו אפימורפיזם. ■

שאלה 2 בכל סעיף קבעו האם החבורות הן איזומורפיות. הסבירו קביעתכם.

1. $\mathbb{Z}_{11}\times\mathbb{Z}_{11}$ ו $\mathbb{Z}_{121}$.
2. $\mathbb{Z}_3\times\mathbb{Z}_7$ ו $\mathbb{Z}_{21}$.
3. $\mathbb{R}$ ו $\mathbb{R}^*$. (שימו לב מה פעולת החבורה בשתי החבורות האלו).
4. S_3 ו D_3.
5. S_4 ו D_{12}.
6. D_4 ו Q_8 (חבורת הקווטרניונים, שהופיעה כבר בתרגיל בית 5; שימו לב לתיקון שהובא באתר הקורס לגבי חבורה זו).

הערה בשאלה זו די לציין בפירוש כי העתקה מסוימת היא איזומורפיזם, ללא הוכחה.

פתרון

1. לא. ב־$\mathbb{Z}_{121}$ יש יוצר יחיד $[1]$ שהוא מסדר 121, וב־$\mathbb{Z}_{11} \times \mathbb{Z}_{11}$ אין איבר מסדר 121, ולכן הן אינן איזומורפיות.

2. כן. ל־$\mathbb{Z}_{21}$ יש יוצר יחיד $[1]$ ול־$\mathbb{Z}_7 \times \mathbb{Z}_3$ יש יוצר יחיד $(1,1)$. נגדיר איזומורפיזם על ידי $[1] \mapsto (1,1)$.

3. לא. ב־$\mathbb{R}$ כל איבר שאיננו 0 הוא מסדר ∞. לעומת זאת ב־$\mathbb{R}^*$ יש איבר מסדר 2, -1, ולכן הן אינן איזומורפיות.

4. כן. איזומורפיזם מ־G ל־H די להגדיר על יוצרי G. אנו ננסה להגדיר את האיזומורפיזם מ־D_3, כי אותה אנו מכירים טוב יותר. נתאים את השיקוף τ לתמורת החילוף $\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 2 & 1 & 3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 2 \end{pmatrix}$. את הסיבוב σ אנו נתאים למחזור $\begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 2 & 3 & 1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 \end{pmatrix}$. הגדרנו העתקה זו על יוצרי D_3. ניתן להראות כי היא הומומורפיזם חח"ע ועל, ולכן איזומורפיזם.

5. לא. ב־D_{12} יש איבר מסדר 12, הסיבוב הקטן ביותר. לעומת זאת, ב־S_4 אין איברים מסדר זה.

6. לא. ב־D_4 יש חמישה איברים מסדר 2 (כל השיקופים וגם הסיבוב ב־$180°$). מנגד, ב־Q_8 יש רק איבר אחד מסדר 2, -1, ולכן הן אינן איזומורפיות. $\blacksquare$

שאלה 3 הוכיחו שהחבורה $\left\{ \begin{pmatrix} a & b \\ -b & a \end{pmatrix} : a,b \in \mathbb{R}, (a,b) \neq (0,0) \right\}$ עם פעולת כפל מטריצות היא איזומורפית ל־$\mathbb{C}^*$.

פתרון נשתמש בהעתקה $f(a+bi) = \begin{pmatrix} a & b \\ -b & a \end{pmatrix}$. קל לראות שזו העתקה מוגדרת היטב והפיכה. נותר להראות כי זהו הומומורפיזם. יהיו $a+bi, c+di \in \mathbb{C}^*$. אזי

$$\begin{aligned} f(a+bi) \cdot f(c+di) &= \begin{pmatrix} a & b \\ -b & a \end{pmatrix} \begin{pmatrix} c & d \\ -d & c \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} ac-bd & ad+bc \\ -ad-bc & ac-bd \end{pmatrix} \\ &= f(ac-bd+(ad+bc)i) = f((a+bi)(c+di)) \end{aligned}$$

אם כן זהו הומומורפיזם. כבר טענו כי ההעתקה היא הפיכה, ולכן זהו איזומורפיזם. $\blacksquare$

שאלה 4 תהי G חבורה, $H \leq G$, $N \trianglelefteq G$.

1. נסמן $K = H \cap N$. הוכיחו K היא תת־חבורה נורמלית של H.

2. לכל איבר בחבורת המנה $aK \in {}^{H}/_{K}$ נגדיר העתקה $\phi(aK) = aN$. הוכיחו כי ϕ מוגדרת היטב. כלומר, לכל $a,b \in H$, אם $aK = bK$, אזי $\phi(aK) = \phi(bK)$. זאת אומרת שהתמונה של ϕ אינה תלוייה בבחירת נציג מחלקת שקילות ובכך מגדירה פונקציה מ ${}^{H}/_{K}$ ל ${}^{G}/_{N}$.

3. הראו כי ϕ מהסעיף הקודם היא מונומורפיזם.

פתרון

1. אנחנו כבר הראנו כי חיתוך של תתי־חבורה הוא תת־חבורה. לכן נותר להראות רק נורמליות. יהיו $h \in H, k \in H \cap N = K$. אנו נביט ב־$hkh^{-1}$. אנו רוצים להראות כי ביטוי זה הוא איבר ב־$K = H \cap N$. ובכן, hkh^{-1} בבירור מוכל ב־H, כי הוא מכפלה של איברים ב־H. N נורמלית ב־G ולכן $hkh^{-1} \in N$. ביחד גילינו כי אכן $hkh^{-1} \in H \cap N$.

2. נבחר שני איברים ב־H מאותו קוסט. נסמנם $aK = bK$ בעבור $a, b \in H$. אזי לפי הגדרתנו לעיל יתקיים $\phi(aK) = aN$ וכן יתקיים $\phi(bK) = bN$. הנתון לגבי a, b הוא שהם מאותו קוסט, או לחילופין שקיים $k \in K$ כך ש־$b = ak$. ואז $\phi(bK) = bN = akN = aN = \phi(aK)$. אם כן מצאנו כי ההעתקה איננה תלויה בנציג, ולפיכך מוגדרת היטב.

3. הומומורפיזם: יהיו $aK, bK \in {}^{H}\!/_{K}$ נתונים. אזי

$$\phi(aK)\phi(bK) = aN \cdot bN = abN = \phi(abK)$$

חח"ע: נראה שהגרעין טריוויאלי. יהי $aK \in \ker\phi$. אנו מחפשים מתי $\phi(aK) = N$. נפעיל את ϕ ונקבל $aN = N$, או בניסוח אחר $a \in N$. לפי הגדרת ϕ איברי התחום שלה הם מהצורה bK בעבור $b \in H$, ובפרט $a \in H$. ביחד מצאנו כי $a \in H \cap N = K$, ולכן $aK = K$. אם כן $\ker\phi = \{K\}$, והגרעין טריוויאלי. בכך הוכחנו כי ϕ חח"ע. בסך הכל מצאנו כי ϕ היא מונומורפיזם, כמבוקש. ■

שאלה 5 יהיו G, H חבורות סופיות. יהי $f: G \to H$ הומומורפיזם של חבורות. הוכיחו כי הסדר של התמונה $\mathrm{Im} f$ מחלק את $\gcd(|G|, |H|)$.

פתרון לפי משפט האיזומורפיזם הראשון, מתקיים ${}^{G}\!/_{\ker f} \cong \mathrm{Im} f$. לפי לגרנז', מכאן נובע $|\mathrm{Im} f| = \frac{|G|}{|\ker f|}$, ולכן $|\mathrm{Im} f| \mid |G|$. מנגד, מתקיים $\mathrm{Im} f \leq H$, ולפי לגרנז' $|\mathrm{Im} f| \mid |H|$. אם כן $|\mathrm{Im} f|$ מחלק את שני הסדרים, ולכן הוא מחלק את המחלק המשותף הגדול ביותר שלהם, $\gcd(|G|, |H|)$. ■

שאלה 6 מה האפשרויות ל־$\mathrm{Im} f$ בשני המקרים הבאים:

1. $f: \mathbb{Z}_{15} \to \mathbb{Z}_{18}$.
2. $f: \mathbb{Z}_{15} \to D_5$.

רמז היעזרו בשאלה 5 למציאת הסדרים האפשריים של $\mathrm{Im} f$. לאחר מכן מצאו את כל הת"ח של H מסדרים אלו.

שימו לב! לכל אפשרות שמצאתם ל־$\mathrm{Im} f$, יש להראות כי קיים הומומורפיזם f תואם. הדרך הנוחה ביותר להראות קיום היא למצוא הומומורפיזם כזה. בשאלה זו די לציין את ההומומורפיזם f, בלא כל הוכחה לגביו.

3. (רשות) מצאו כמה הומומורפיזמים שונים יש בשני מקרים אלו.

פתרון ניעזר בשאלה 5. ראשית, נחשב בכל סעיף את ה $\gcd(|G|,|H|)$, ואחר כך נחפש ת"ח ב־H מסדר שמחלק $\gcd$ זה.

1. $\gcd(|\mathbb{Z}_{15}|,|\mathbb{Z}_{18}|)=\gcd(15,18)=3$. אם כן, הסדר של $\mathrm{Im}f$ מחלק את 3. $\mathbb{Z}_{18}$ היא חבורה ציקלית, ולכן יש לה תת־חבורה יחידה מכל סדר. אם כן יש רק שני מחלקים ל־3, ולכל מחלק מתאים פתרון אחד:

- $|\mathrm{Im}f|=3$. ואז $\mathrm{Im}f=\{0,6,12\}=\langle 6\rangle$. למקרה זה מתאימה העתקה $f(n)=6n$, לדוגמא.
- $|\mathrm{Im}f|=1$. ואז $\mathrm{Im}f=\{0\}=\langle 0\rangle$. למקרה זה מתאימה העתקת האפס $f(n)=0$.

2. $\gcd(|\mathbb{Z}_{15}|,|D_5|)=\gcd(15,10)=5$. אם כן, הסדר של $\mathrm{Im}f$ מחלק את 5. ל־D_5 יש תת־חבורה יחידה מסדר 5, חבורת הסיבובים $\langle\sigma\rangle$. למקרה זה מתאימה ההעתקה $f(n)=\sigma^n$. כרגיל, יש לה תת־חבורה יחידה מסדר 1, והיא הטריוויאלית $\{id\}$. העתקת האפס מתאימה כאן.

3. את כל ההומומורפיזמים מ־G ל־H ניתן להגדיר על יוצרי G. אצלנו, G היא ציקלית, $\mathbb{Z}_{15}$, ונוצרת על ידי האיבר 1. לכן די להתאים את היוצר הנתון לכל איבר בתמונה המוצעת, ולוודא שזה אכן הומומורפיזם.

- $f\colon\mathbb{Z}_{15}\to\mathbb{Z}_{18}$. במקרה זה $\mathrm{Im}f\subseteq\{0,6,12\}$. לכן ננסה להתאים את היוצר 1 לכל אחד מאיברים אלו, ונקבל שלושה הומומורפיזמים שונים: השניים שקיבלנו כבר בפתרון, והשלישי $f(n)=12n$.
- $f\colon\mathbb{Z}_{15}\to D_5$. במקרה זה $\mathrm{Im}f\subseteq\langle\sigma\rangle$, ולכן יש לנו חמש אפשרויות: $1\mapsto\sigma^i\quad i=0,1,2,3,4$. ניתן להראות כי כל העתקה כזו מוגדרת היטב. ■

שאלה 7 נניח כי $f\colon Q_8\to\mathbb{Z}_8$ הומומורפיזם של חבורות.

1. הוכיחו כי f איננו על, ולכן $|\mathrm{Im}f|\neq 8$.
2. מצאו f כזה שיקיים $|\mathrm{Im}f|=2$.
3. (רשות) הראו כי לא יכול להיות $|\mathrm{Im}f|=4$.

פתרון $\gcd(|Q_8|,|\mathbb{Z}_8|)=\gcd(8,8)=8$. אם כן, הסדר של $\mathrm{Im}f$ מחלק את 8. $\mathbb{Z}_8$ היא ציקלית, ולכן יש לה תת־חבורה יחידה מכל סדר.

1. $|Q_8|=|\mathbb{Z}_8|=8$. לכן, משיקולי עוצמה, אם f על אז היא גם חח"ע. אם כן, f המבוקשת היא איזומורפיזם, אולם $Q_8\ncong\mathbb{Z}_8$, ולכן אין f כזה.

2. $|\mathrm{Im}f|=2$. ואז $\mathrm{Im}f=\{0,4\}=\langle 4\rangle$, הת"ח היחידה מסדר 2. במקרה זה הגרעין הוא מסדר 4. ל־Q_8 יש שלוש ת"ח מסדר 4, והן $\langle i\rangle,\langle j\rangle,\langle k\rangle$. נבחר בה"כ $\ker f=\langle i\rangle$. ואז מתקיים $f(\pm 1,\pm i)=0$ ואילו $f(\pm j,\pm k)=4$. ניתן להראות כי זהו הומומורפיזם.

3. $|\mathrm{Im}f|=4$. ואז $\mathrm{Im}f=\{0,2,4,6\}=\langle 2\rangle$. דרך א': במקרה זה אנו מחפשים איבר ב־Q_8 שסדרו מתחלק ב־4, כדי שיהיה המקור של $2\in\mathrm{Im}f$. $i\in Q_8$ הוא איבר שכזה, ולכן ננסה בה"כ $f(i)=2$. ואז יתקיים

$$f(-1)=4, f(-i)=6, f(1)=0$$

כעת ננסה לחשב את $f(j)$. מתקיים $2\cdot f(j)=f\left(j^2\right)=f(-1)=4$. ולכן $f(j)\in\{2,6\}$, שהם שורשי 4 בחבורה זו. נפתח בהנחה כי $f(j)=2$. ואז יתקיים $f(k)=f(ij)=f(i)+f(j)=2+2=4$. נקבל כאן ש־

$$f(-1)=f\left(k^2\right)=2f(k)=2\cdot 4=0$$

ובסתירה לכך ש־$f(-1)=4$. סתרנו את ההנחה האחרונה, ולפיכך $f(j)=6$. ואז $f(k)=f(ij)=2+6=0$. נקבל כאן שוב

$$f(-1)=f\left(k^2\right)=2f(k)=2\cdot 0=0$$

וגם זאת בסתירה לכך ש־$f(-1)=4$. אם כן, אין אפשרות למצוא הומומורפיזם f שכזה, ואפשרות זו נפסלת.
דרך ב': במקרה זה הגרעין הוא מסדר 2, ולכן הגרעין הוא $\{\pm 1\}$. מכיוון שריבועו של כל איבר אחר ב־Q_8 הוא -1, מתקיים לכל $x\in Q_8\setminus\ker f$, $2\cdot f(x)=f\left(x^2\right)=f(-1)=0$. ולכן $f(x)\in\{0,4\}$, שהם שורשי 0 ב־$\mathbb{Z}_8$. לכן אין אף איבר ב־Q_8 שתמונתו היא 2, ובסתירה להנחה ש $2\in\mathrm{Im}f$. אי לכך, אפשרות זו נפסלת. $\blacksquare$

שאלה 8

1. נביט ב־$G=(\mathbb{C}^*,\cdot)$. נסמן פונקציה $f\colon G\to G$ המוגדרת על ידי $f(x)=x^4$. זו העתקה מוגדרת היטב, כי לכל $x\in G$ קיים $y\in\mathbb{C}$ אחד ויחיד כך ש־$f(x)=y$, וכן $y\neq 0$. לכן ניתן לקבוע כי $y\in G$. הוכיחו כי f אפימורפיזם.

2. מצאו חבורה G ותח"נ לא טריוויאלית $\{e\}\neq H\lhd G$ שלה, המקיימות $G/H\cong G$.

רמז היעזרו בסעיף 1.

פתרון

1. f הומומורפיזם: כי

$$f(xy)=(xy)^4=x^4y^4=f(x)f(y)$$

f על: כי לכל $z\in G$ קיים $z^{\frac{1}{4}}\in G$ כך ש־$f\left(z^{\frac{1}{4}}\right)=z$. ביחד זהו אפימורפיזם.

2. ניקח את G מהשאלה הקודמת. f אפימורפיזם, ולכן לפי משפט האיזומורפיזם הראשון מתקיים $G/\ker f\cong G$. לכן ניקח $H=\ker f$. נותר רק להראות כי $H=\ker f$ לא טריוויאלית, ולשם כך מספיק להראות $-1\in\ker f$. אפשר גם ממש לחשב את הגרעין, ולקבל $H=\{\pm 1,\pm i\}$, ולכן זו איננה ת"ח טריוויאלית. $\blacksquare$